

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МЕДИКО-ПРИРОДНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
КАФЕДРА
МЕДСЕСТРИНСТВА І ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ З ПРЕДМЕТУ
«ОСНОВИ МЕДСЕСТРИНСТВА».

Тема 1 Типи лікувально-профілактичних закладів

Лікувально-охоронний режим та його значення для пацієнта. Види режимів рухової активності пацієнта. Біомеханіка тіла. Правильне положення тіла.

Тема 2 Безпечне лікарняне середовище.

Організація робочого місця медичної сестри для забезпечення правильної біомеханіки тіла та запобігання травмам хребта (у положенні сидючи, стоячи, при підніманні важких речей). Запобігання травмам у пацієнта. Специфіка ризику виникнення травм у пацієнтів різного віку. Медсестринські втручання для зниження ризику падіння, отруєння й ураження електричним струмом. Виявлення пацієнтів з високим ризиком нещасних випадків (вік старше за 65 років, порушення свідомості, зору, слуху, ходи і рухливості, побічні ефекти лікарської терапії). Можливі проблеми пацієнта (наприклад, високий ризик падіння, пов'язаний з порушенням рухової функції). Медсестринські втручання з розв'язання проблем, що виникли.

Тема 3. Прийом пацієнта.

Робота медичної сестри приймального відділенні стаціонару. Огляд волосяних частин тіла пацієнта для виявлення педикульозу. Дезінсекційні протипедикульозні засоби. Санітарне оброблення пацієнтів у відповідності до чинного законодавства МОЗ України. Антропометрія. Медична документація приймального відділення стаціонару. Ведення документації. Транспортування пацієнта в лікувальне відділення. Створення безпечного середовища для пацієнта. Робота у приймальному відділенні стаціонару під контролем викладача, відпрацювання практичних умінь та навичок, виконання лікарських призначень, ведення щоденників, навчальної медсестринської історії хвороби. Дотримання прав пацієнта. Забезпечення лікувально-охоронного та санітарно-протиепідемічного режиму.

ІНФЕКЦІЙНА БЕЗПЕКА. ІНФЕКЦІЙНИЙ КОНТРОЛЬ. САНІТАРНО-ПРОТИЕПІДЕМІЧНИЙ РЕЖИМ ЛІКУВАЛЬНО- ПРОФІЛАКТИЧНИХ ЗАКЛАДІВ

Тема 4. Санітарно-протиепідемічний режим лікувально-профілактичних закладів

Санітарно-протиепідемічний режим: мета, завдання, засоби забезпечення. внутрішньолікарняної інфекції: проблеми, способи передачі. Групи ризику. Фактори, що впливають на можливість інфікування. Інфекційний контроль у лікувально-профілактичних закладах. Оброблення рук до і після виконання маніпуляції. Значення дезінфекції та стерилізації виробів медичного призначення в профілактиці внутрішньолікарняної інфекції. Види, методи та режими дезінфекції в лікувально - профілактичних закладах.

Тема 5. Види, методи і режими дезінфекції Характеристика сучасних засобів дезінфекції.

Дезінфекція предметів догляду за пацієнтом. Передстерилізаційне очищення шприців, голок, гумових виробів. Мийні розчини, приготування, критерії використання. Контроль якості передстерилізаційного очищення: реактиви, постановка, критерії оцінювання. Стерилізація. Стерилізація в сухожаровій шафі: режим стерилізації, контроль за режимом, види упаковки медичних інструментів. Автоклавування: режим стерилізації, контроль за режимом, види упаковки медичних інструментів. Дезінфекція і утилізація одноразових медичних виробів. Централізоване стерилізаційне відділення: обладнання, функції.

Тема 6. Профілактика внутрішньолікарняної інфекції.

Профілактика передачі вірусів парентеральних гепатитів і ВІЛ-інфекції в лікувально-профілактичних закладах: шляхи інфікування, загальні застережні заходи. Способи передачі внутрішньолікарняної інфекції. Групи ризику розвитку внутрішньолікарняної інфекції. Чинні накази, інструкції і методичні вказівки МОЗ України, Головних управлінь охорони здоров'я облдержадміністрацій. Можливі проблеми пацієнта (наприклад, страх перед ризиком ВІЛ-інфікування). Медсестринські втручання з розв'язання проблем, що виникли.

ЗАДОВОЛЕННЯ ПОТРЕБ ПАЦІЄНТА.

Тема 7. Особиста гігієна пацієнтів.

Положення пацієнта у ліжку, види рухового режиму пацієнта. Надання пацієнтові зручного положення за допомогою функціонального ліжка та інших пристосувань. Положення Фаулера, Сімса. Зміна постільної і натільної білизни тяжкохворим. Догляд за шкірою, природними складками. Пролежні. Методики визначення ступеня ризику утворення пролежнів у пацієнта. Фактори ризику розвитку пролежнів. Медсестринські втручання в разі ризику розвитку пролежнів. Тактика медичної сестри при пролежнях. Догляд за волоссям. Миття ніг. Підстригання нігтів на руках і ногах. Догляд за ротовою порожниною. Догляд за очима. Догляд за носом. Догляд за вухами.

Використання підкладних суден і сечоприймачів. Догляд за зовнішніми статевими органами, промежиною. Навчання пацієнтів і членів його сім'ї елементам догляду за природними шкірними складками і слизовими оболонками. Виконання навичок у відповідності до протоколів.

Тема 8. Спостереження та догляд за пацієнтами

Вимірювання температури тіла, реєстрація результатів. Типи гарячки. Особливості спостереження та догляду за пацієнтами при гарячці. Тактика медсестри під час критичного зниження температури тіла пацієнта. Визначення частоти дихання. Основні симптоми при захворюванні органів дихання: задишка, кашель, кровохаркання, ядуха. Оксигенотерапія. Визначення пульсу, реєстрація результатів (цифрове та графічне в температурному листку). Порушення пульсу: брадикардія, тахікардія, аритмія. Вимірювання артеріального тиску. Цифрове і графічне записування артеріального тиску. Симптоми підвищення чи зниження тиску.

ОСНОВИ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МЕДИЧНОЇ СЕСТРИ

Тема 9. Оцінювання функціонального стану пацієнта.

Спостереження і догляд за пацієнтами з порушеннями функції системи кровообігу. Спостереження і догляд за пацієнтами під час блювання. Надання допомоги при метеоризмі. Показання, протипоказання і можливі ускладнення при постановці клізм та газовідвідної трубки. Догляд за пацієнтами при нетриманні сечі, користування сечоприймачами. Догляд при затримці сечі, катетеризація сечового міхура м'яким катетером. Клінічні симптоми захворювання органів дихання. Можливі проблеми пацієнта: задишка, кашель, кровохаркання. Спостереження та догляд за пацієнтом. Клінічні симптоми захворювань кровообігу. Можливі проблеми пацієнта: біль у серці, запаморочення, брадикардія, тахікардія, аритмія, гіпотензія, гіпертензія тощо. Спостереження та догляд за пацієнтом. Клінічні симптоми при захворюваннях органів травного каналу. Спостереження та догляд за пацієнтом. Клінічні симптоми при захворюваннях органів сечової системи. Можливі проблеми пацієнта: нетримання або затримка сечі, анурія, олігоурія, поліурія тощо. Спостереження та догляд за пацієнтом. Спостереження і догляд за тяжкохворими та агонуючими. Поняття про паліативну та хоспісну допомогу. Стадії термінального стану, їх основні клінічні прояви. Робота у відділеннях стаціонару під контролем викладача, відпрацювання практичних умінь та навичок, виконання лікарських призначень, ведення щоденників, навчальної медсестринської історії хвороби. Забезпечення лікувально-охоронного та санітарно-протиепідемічного режиму.

ХАРЧУВАННЯ ТА ГОДУВАННЯ ПАЦІЄНТІВ, НАЙПРОСТІШІ МЕТОДИ ФІЗІОТЕРАПІЇ

Тема 10. Харчування та годування пацієнтів.

Особливості дієтичного харчування. Складання порційної вимоги на харчування хворих та приблизного добового меню згідно з рекомендованою дієтою. Здійснення контролю за санітарним станом приліжкових столиків і холодильників, за асортиментом і терміном зберігання продуктів. Годування тяжкохворих у ліжку. Штучне харчування. Дезинфекція посуду та засобів для штучного годування. Робота у відділеннях стаціонару під контролем викладача, відпрацювання практичних умінь та навичок, виконання лікарських призначень, ведення щоденників, навчальної медсестринської історії хвороби. Проведення бесід із відвідувачами пацієнтів про сутність і особливості призначеної дієти. Медсестринські втручання з розв'язання проблем, що виникли.

Тема 11. Найпростіші методи фізіотерапії

Поняття про найпростішу фізіотерапію. Види найпростіших фізіотерапевтичних процедур. Показання та протипоказання до застосування тепла та холоду. Можливі ускладнення та їх профілактика. Водолікування. Гірудотерапія. Можливі проблеми пацієнта. Медсестринські втручання з розв'язання проблем, що виникли. Застосування банок, солюкс-лампи, проведення кварцування, накладання гірчичників, компресів, міхура з льодом, грілки: механізм дії, показання, протипоказання, техніка процедури, догляд за пацієнтами (підготовка пацієнта, оснащення, вибір місця проведення процедури). Можливі ускладнення та їх профілактика. Водолікування: місцеві та загальні ванни. Гірудотерапія: показання, протипоказання, ускладнення. Техніка постановки п'явок. Правила техніки безпеки при застосуванні найпростіших методів фізіотерапії. Можливі проблеми пацієнта. Медсестринські втручання з розв'язання проблем, що виникли.

. ВИПISУВАННЯ, ЗБЕРІГАННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ, СПОСОБИ ВВЕДЕННЯ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ..

Тема 12. Виписування, зберігання лікарських засобів

Вимоги до зберігання лікарських засобів. Шляхи і способи введення лікарських засобів в організм, їх характеристика. Виписування й отримання ліків в умовах лікувально-профілактичних установ. Правила зберігання, розміщення й обліку лікарських засобів у відділенні. Зберігання й облік препаратів списку А і Б. Правила роздачі лікарських засобів. Можливі проблеми пацієнта (наприклад, негативне ставлення пацієнта до терапії антибіотиками). Вибірка призначень з листка лікарських призначень. Виписування вимоги-накладної на лікарські засоби і порядок отримання їх з аптеки. Правила зберігання і розподілення лікарських засобів у відділенні: на медсестринському посту і в процедурному кабінеті. Виписка, облік і зберігання лікарських засобів списку А і Б. Оформлення журналів обліку лікарських засобів.

Тема 13. Застосування лікарських засобів

Шляхи і способи введення лікарських засобів. Особливості практичного застосування лікарських форм. Чинні накази, інструкції та методичні вказівки МОЗ України, Головних управлінь охорони здоров'я облдержадміністрацій. Право пацієнта на інформацію про лікарські засоби. Необхідність отримання поінформованої згоди пацієнта на введення ліків. Навчання пацієнта прийманню різних форм лікарських засобів ентерально, сублінгвально. Використання мазі, присипок, пластирів, розчинів, настоянок. Інгаляційний спосіб введення лікарських засобів через рот та ніс. Введення супозиторіїв у пряму кишку. Зовнішнє застосування лікарських засобів: втирання мазі, змащування шкіри, застосування пластирів, крапель, бовтанок, присипок. Мазеві пов'язки. Закапування крапель у ніс, закладання мазі за повіки. Використання кишенькових інгаляторів. Вагінальне застосування лікарських засобів. Ентеральні шляхи введення ліків. Пероральний, сублінгвальний і ректальний способи застосування лікарських засобів.

Тема 14. Парентеральне введення лікарських засобів

Оснащення і документація процедурного кабінету. Набирання лікарських засобів із ампул і флаконів. Розведення антибіотиків. Постановка проб на чутливість до лікарських засобів. Анатомічні ділянки для парентерального введення лікарських засобів. Особливості введення олійних розчинів та інсуліну. Техніка внутрішньошкірних, підшкірних, внутрішньом'язових, внутрішньовенних ін'єкцій, взяття крові для лабораторного дослідження (на фантомі). Дезінфекція. Збирання та заповнення системи для внутрішньовенного вливання. Техніка внутрішньовенного краплинного введення лікарських засобів. Інструментарій для ін'єкційного способу введення лікарських засобів. Види шприців: одноразові, багаторазові, шприц Жане, шприц-тюбик; інсуліновий і туберкуліновий шприци. Види голок. Вибір довжини і діаметра залежно від виду ін'єкцій. Техніка збирання шприца з крафтпакета і стерилізатора. Набирання лікарських засобів з ампул і флаконів. Внутрішньошкірні ін'єкції. Вибір шприців і голок. Техніка виконання ін'єкцій. Проба Манту, мета її постановки, техніка виконання. Підшкірні ін'єкції: вибір шприців і голок, особливості введення олійних розчинів, оброблення шприца і голки після ін'єкції. Ціна поділки інсулінового шприца, особливості дозування інсуліну, можливі місцеві ускладнення від тривалого введення інсуліну. Внутрішньом'язові ін'єкції: вибір шприца, голки та місця для безпечного виконання ін'єкції. Розведення антибіотиків. Особливості розведення і введення біциліну. Техніка виконання внутрішньом'язових ін'єкцій. Венепункція: мета, вибір шприца і голки, техніка. Кровопускання: показання, протипоказання, оснащення, використання одноразових систем, техніка виконання, їх знезаражування. Техніка струминного введення лікарських засобів за допомогою шприца. Особливості введення кальцію хлориду та серцевих глікозидів. Взяття крові з вени для імунологічного, біохімічного, бактеріологічного досліджень, на коагулограму. Аутогемотерапія. Будова і складання системи для внутрішньовенного вливання. Заповнення системи для інфузійної терапії. Техніка внутрішньовенного краплинного введення лікарських засобів, заміна використаного флакона. Ускладнення, що можуть виникати під час виконання ін'єкцій: алергійні реакції (місцеві, загальні,

анафілактичний шок). Протишовкові заходи. Віддалені ускладнення: СНІД, вірусні гепатити. Інфільтрат (причини, ознаки, лікування, профілактика). Абсцес (причини, місцеві і загальні ознаки, лікування, профілактика). Поломка голки, повітряна і жирова емболія, помилкове введення препарату, механічне ушкодження нервових стовбурів. Тромбофлебіт (причини, ознаки). Гематома (профілактика, лікування). Сепсис (основні ознаки, причини, профілактика). Чинні накази МОЗ України щодо профілактики СНІД, вірусного гепатиту. Ускладнення, що виникають при парентеральному способі введення лікарських засобів. Тактика медичної сестри. Можливі проблеми пацієнта (наприклад, негативне ставлення пацієнта до терапії антибіотиками, відмова пацієнта від ін'єкцій). Медсестринські втручання з вирішення проблем, що виникли.

УЧАСТЬ МЕДИЧНОЇ СЕСТРИ В ЛАБОРАТОРНИХ ТА ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.

Тема 15. Участь медичної сестри в лабораторних дослідженнях

Характеристика основних лабораторних та інструментальних методів дослідження. Участь в діагностичних обстеженнях. Підготовка пацієнтів, взяття і направлення матеріалу для лабораторного дослідження.

Методи дослідження харкотиння: загальний, бактеріологічний, на мікобактерії туберкульозу. Дослідження калу: копрологічне, бактеріологічне, на приховану кров, яйця гельмінтів. Дослідження сечі: загальне, на діастазу, бактеріологічне, на фенілкетонурію, 17-кетостероїди, глюкозу, за методами Зимницького, Нечипоренко.

Тема 16. Участь медичної сестри в інструментальних дослідженнях

Підготовка пацієнтів до рентгенологічного дослідження органів грудної клітки, бронхів (флюорографія, рентгенографія, бронхографія, томографія, комп'ютерна томографія, магніто-резонансна томографія), шлунка, товстої кишки, холецистографії, урографії, УЗД. Діагностичне значення ультразвукового дослідження в акушерській практиці.

Підготовка пацієнтів до ендоскопічного дослідження: бронхоскопії, цистоскопії. Підготовка пацієнток до ультразвукового дослідження . Медсестринські втручання з розв'язання проблем, що виникли.

УЧАСТЬ МЕДИЧНОЇ СЕСТРИ МЕДИЧНИХ МАНІПУЛЯЦІЯХ. ЗОНДОВІ МАНІПУЛЯЦІЇ

Тема 17. Медичні маніпуляції.

Дослідження вмісту шлунка (фракційним методом), дванадцятипалої кишки (три- і п'ятифазне), сліпе зондування. Профілактика ускладнень, що можуть виникати під час проведення зондування. Підготовка пацієнток до рентгенологічного дослідження шлунка, товстої кишки, холецистографії, Підготовка пацієнток до ендоскопічного дослідження: езофагогастродуоденоскопії, колоноскопії. Психологічна підготовка до проведення ендоскопічних досліджень . Дотримання прав пацієнта і отримання

згоди на проведення маніпуляцій.

Промивання шлунку, застосування очисної клізми для проведення досліджень кишечника. Попередження можливих ускладнень. Застосування мед сестринського процесу під час виконання зондових процедур, можливих ускладнень. Протипоказання до проведення зондових процедур. Дотримання професійної етики та деонтології. Формування професійних компетенцій медсестри. Засоби безпеки медичного персоналу при проведенні процедур. Дезинфекція. Медсестринські втручання з розв'язання проблем, що виникли.

Кредит 9. УЧАСТЬ МЕДИЧНОЇ СЕСТРИ В ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Тема 18. Основи санології.

Здоров'я. Чинники ризику виникнення захворювань. Визначення понять — здоров'я, — суспільне здоров'я. Показники суспільного здоров'я: народжуваність, смертність, середня тривалість життя, захворюваність. Чинники ризику виникнення захворювань.

Тема 19. Формування здорового способу життя і профілактика захворювань

Характеристика найвагоміших чинників: забруднення навколишнього природного середовища, нераціональне харчування, гіподинамія, шкідливі звички (алкоголізм, паління, наркоманія, токсикоманія); психоемоційна напруженість; генетична схильність та ін. Можливі проблеми пацієнта (наприклад, проживання у промисловій зоні, психоемоційна напруженість у сім'ї). Медсестринські втручання з розв'язання проблем, що виникли.

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ І ПРОФІЛАКТИКА ЗАХВОРЮВАНЬ

Тема 20. Рух і здоров'я

Тема 21. Загартовування організму. Психічна саморегуляція

Тема 22. Сім'я та здоров'я. Активне довголіття

Формування здорового способу життя і профілактика захворювань. Формування здорового способу життя — головний засіб профілактики захворювань. Диспансеризація — активна форма медичного нагляду за станом здоров'я населення, роль у виявленні і ранній діагностиці захворювань. Диспансерне спостереження за окремими групами населення. Види спеціалізованих диспансерів, їх організація, форми і методи роботи. Роль медичної сестри в системі диспансерного спостереження. Можливі проблеми пацієнта (наприклад, конфліктні ситуації в сім'ї, працюючий підліток). Медсестринські втручання з розв'язання проблем, що виникли. Рух і здоров'я. Вплив рухової активності на функціональний стан органів і систем. Гігієнічні вимоги до фізичних вправ, приміщення, взуття, одягу. Основні принципи тренування: поступовість, систематичність, різноманітність, індивідуальний

підхід до пацієнтів. Фізичні вправи як лікувальний чинник. Можливі проблеми пацієнта (наприклад, перенесений інфаркт міокарда, часті відрядження, що виключають систематичність тренувань). Медсестринські втручання з розв'язання проблем, що виникли. Вплив рухової активності на функціональний стан органів і систем. Визначення ступеня фізичного навантаження за частотою пульсу і дихання. Визначення рівня вихідної тренуваності за пробами (проба з присіданням, ортостатична проба, проба із затриманням дихання). Основні принципи тренування. Особливості рухової активності різних груп населенні з урахуванням віку, характеру праці, стану здоров'я.

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
<i>Кредит 1. Основи медсестринства. Загальний догляд</i>		
	Типи лікувально-профілактичних закладів.	6
	Лікувально – охоронний режим. Види режимів рухової активності Безпечне переміщення пацієнта	6
	Прийом пацієнта	4
<i>Кредит 2. . Інфекційна безпека. інфекційний контроль. Санітарно-протиепідемічний режим лікувально-профілактичних закладів Дезінфекція</i>		
	Тема 4 Санітарно-протиепідемічний режим лікувально-профілактичних закладів	2
	Тема 5 Види, методи і режими дезінфекції. Характеристика сучасних засобів дезінфекції. Дезінфекція та утилізація одноразового медичного інструментарію . Оброблення рук та слизових оболонок при контакті з біологічними рідинами . Дезінфекція предметів догляду	6
	Тема 6 Профілактика внутрішньолікарняної інфекції Передстерилізаційне очищення, контроль якості - Стерилізація, контроль якості стерилізації Підготовка до роботи в маніпуляційному кабінеті	6
<i>Кредит 3. Задоволення потреб пацієнта.</i>		
	Особиста гігієна пацієнта - Догляд за шкірою і пролежнями	6
	- Здійснення заходів з догляду за волоссям, вухами, носовими ходами	
	Спостереження і догляд за пацієнтом - Оцінювання функціонального стану пацієнта. Термометрія - Оцінювання функціонального стану пацієнта. Дихання - Оцінювання функціонального стану пацієнта. Оксигенотерапія	12
<i>Кредит 4. Основи практичної діяльності медичної сестри</i>		
	Оцінювання функціонального стану пацієнта. Пульс - Оцінювання функціонального стану пацієнта. Артеріальний тиск - Догляд за пацієнтами під час блювання. Види клізм - Проведення катетеризації сечового міхура - Догляд за тяжкохворими та агонуючими	16
<i>Кредит 5. Харчування та годування пацієнтів, Найпростіші методи фізіотерапії</i>		

	Харчування та годування пацієнтів - Складання порційної вимоги, добового меню - Здійснення штучного харчування	16
	Найпростіші методи фізіотерапії - Банки, гірчичники: механізм дії, показання, протипоказання - Гірудотерапія. Водолікування	6
Кредит 6.Виписування, зберігання та застосування лікарських засобів, способи введення лікарських засобів.		
	Виписування, зберігання лікарських засобів - застосування лікарських засобів списку А і В	6
	Застосування лікарських засобів - Інгаляційний спосіб введення лікарських засобів, використання мазі, присипок - Види шприців та голок, ціна поділки шприца	4
	Парентеральне введення лікарських засобів - Внутрішньошкірні, підшкірні ін'єкції - Розведення антибіотиків, техніка внутрішньомязевих ін'єкцій - Внутрішньовенні ін'єкції - Внутрішньовенне краплинне введення ліків	4
Кредит 7. Участь медичної сестри в інструментальних та лабораторних дослідженнях		
	Участь медичної сестри в лабораторних та інструментальних дослідженнях	8
	Участь медичної сестри в інструментальних дослідженнях.	8
Кредит 8. Участь медичної сестри в медичних маніпуляціях		
	Медичні маніпуляції. Зондові маніпуляції	10
Кредит 9. Участь медичної сестри в інструментальних дослідженнях		
	Основи синалогії здоровий спосіб життя	10
	Формування здорового способу життя і профілактика захворювань	10
Кредит 10. Формування здорового способу життя і профілактика захворювань		
	Рух і здоров'я	6
	Загартовування організму. Психічна саморегуляція	6
	Сім'я та здоров'я. Активне довголіття	6
		164

Рекомендована література Базова

1. Губенко І.Я., Шевченко О.Т., Бразалій Л.П., Апшай В.Г. Медсестринський процес. — К.: Здоров'я, 2001.
2. Інфекційний контроль у медичних закладах: навч. посіб. / Під заг. керів. І.Я. Губенко. — Черкаси, 2007. — 44 с. Касевич Н.М.
3. Основи медсестринства в модулях: навч. посіб. — К.: Медицина, 2009.
4. Касевич Н.М. Загальний догляд за хворими і медична маніпуляційна техніка : підручник. — К.: Медицина, 2008. — 424 с.
5. Касевич Н.М. Практикум із сестринської справи: навч. посіб. — К.: Здоров'я, 2005. — 464 с.
6. Ковальова О.М., Лісовий В.М., Шевченко С.І., Фролова Т.В. та ін. Догляд за хворими: підручник. — К.: ВСВ Медицина, 2010. — 488 с.
7. Лісовий В.М., Ольховська Л.П., Капустник В.А. Основи медсестринства: підручник. — К.: ВСВ Медицина, 2010. — 560 с.
8. Медсестринський догляд за пацієнтом: Стандарти медсестринських процедур, маніпуляцій та планів догляду і навчання: навч. посіб. / І.Я. Губенко, О.Т. Шевченко, Л.П. Бразалій, В.Г. Апшай. — К.: Медицина, 2008. — 304 с.
9. Пасечко Н.В., Лемке М.О. Мазур П.Є. Основи сестринської справи: підручник. — Тернопіль: Укрмедкнига, 2002. — 544 с.
10. Савка Л.С., Разінкова Л.І., Коплик А.Ф., Коцар О.І., Аленіч О.І. Догляд за хворими і медична маніпуляційна техніка: навч. посіб. / За ред. Л.М. Ковальчука, О.В. Кононова. — К.: Медицина, 2009. — 480 с.
11. Додаткова Кудрявцева Т.О. Сестринський процес: етапи, зміст, документація: навч.-метод. посіб. — К.: Здоров'я, 2001. — 96 с.
12. Шевченко О.Т. Психологія кризових станів: навч. посіб. — К.: Здоров'я, 2005 — 120 с.

Допоміжна

1. Кудрявцева Т.О. Сестринський процес: етапи, зміст, документація: навч.-метод. посіб. — К.: Здоров'я, 2001. — 96 с.
2. Шевченко О.Т. Психологія кризових станів: навч. посіб. — К.: Здоров'я, 2005 — 120 с.

14. Інформаційні ресурси

1. <http://www.moz.gov.ua/ua/portal/>
2. <http://oblzdrav.mk.gov.ua/>
3. <http://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/790/persha-dolikarska-dopomoga>
4. <http://www.br.com.ua/referats/Medicina/88605.htm>
5. http://studopedia.su/11_43893_dollikarska-medichna-dopomoga
6. www.likar.uz.ua
7. www.nbu.gov.ua
8. www.ukrmed.org.ua
9. www.vz.kiev.ua
10. www.apteka.ua
11. <http://medsvit.org>
12. www.medik.org.ua
http://medsestrunstwo.blogspot.com/2015/11/blog-post_9.html